

VIA EPTERNACENSIS: LANGS DE OUDE STADSMUUR

■ Afstand: 3 km | Benodigde tijd: 1,5 uur
Verregaand rolstoeltoegankelijk

ECHTERNACH | #
Stadtmarketing

AFDRUK

Uitgever: Stadtmarketing Echternach

Redactie & ontwerp: Stadtmarketing Echternach

Fotos: Uli Fielitz, Pierre Haas, Pancake! Photographie, SIT, Stadtmarketing, M. Thiel-Pinel, Mykyta Thill, Roland Wehking/Pfadfinder, Josée Willems

Met steun van de projectgroep „Geschiedenis“ van Stadtmarketing

LANGS DE OUDE STADSMUUR

Afstand 3 km | Benodigde tijd 1,5 uur

b verregaand rolstoeltoegankelijk

Volg de blauwe route op het stadsplan en ontdek de kleine steegjes van Echternach langs de oude stadsmuur.

De **roze route** door het HISTORISCHE STADSCENTRUM (1,5 km | 1 uur), staat op de achterkant van de brochure.

De stadswandeling begint voor het gebouw van het toeristenbureau van Echternach. Steek het plein over naar de straat *Porte St. Willibrord* en aan de overkant slaat u af in de *Rue du Chemin de Fer*.

1 HOYNSWENKEL

De *Rue du Chemin de Fer*, ook *Hoynswenkel* genoemd, kreeg deze naam in de negentiende eeuw toen Echternach werd aangesloten op het nationale spoorwegennet. Voordat de straat uitmondt in de *Rue de la Gare* bereikt men het grote gebied waar de stationsgebouwen van Echternach stonden. Nu wordt hier het nieuwe scholencomplex gebouwd van de *Miller-moaler Schull* met sporthal en zwembad.

Volg de straat tot u de voetgangerszone bereikt van de *Rue de la Gare* (in de volksmond *An Haal* genoemd), één van de oudste straten van Echternach. Bij de kruising, die een hoofdas richting Vianden en Diekirch vormt, stond tot 1858 de *Haaler- of Viandener poort*. Vervolg uw weg naar de tegenoverliggende *Haaler Burchmuer*.

VOORMALIG SPOORWEGSTATION

Aan het einde van de negentiende eeuw werd Luxemburg aangesloten op het internationale spoorwegennet. Nadat de Prinz-Heinrich-spoorwegmaatschappij was opgericht, werden tussen 1862 en 1874 diverse delen van het Sauertracé van Ettelbrück naar Wasserbillig in gebruik genomen. Rond 1900 werd een wetsvoorstel gelanceerd om een smalspoortraject aan te leggen, de *Charly*. Dit moest een verbinding vormen tussen het moeilijk te bereiken oosten van het Groothertogdom met de hoofdstad Luxemburg, om op deze wijze de economische ontwikkeling en het toerisme te bevorderen.

Na de Tweede Wereldoorlog werden de smalspoortrajecten door de CFL (Nationale Luxemburgse Spoorwegmaatschappij) overgenomen en tot de opheffing in 1954 geëxploiteerd. Daarna werden zij door bussen vervangen. Na stillegging werden van deze spoorbaantracés gedeeltelijk fietspaden gemaakt. Het imposante stationsgebouw met hoektorens werd in 1973 afgebroken.

Roud Haous in de Haaler Buurchmauer

2 RUE NEUVE & HAALER BUURCHMAUER

Deze nauwe straatjes met Middeleeuws karakter lopen langs de oude verdedigingswerken, waar in dit gedeelte van de stad vanaf de buitenkant niets meer te zien is. Alleen in verschillende afzonderlijke huizen is hier en daar nog een stukje van een toren van de stadsmuur te vinden. Het nogal onopvallende *Roud Haous* (rood huis) met huisnummer 10, is vastgebouwd aan een oud stuk overgebleven muur. In het huis zelf is de achterkant van een voormalige toren te zien.

Bij andere huizen in dit straatje kan aan hun bouwwijze nog de oorspronkelijke bebouwing van dit gedeelte van de stad worden afgelezen. Het daglonershuis ter hoogte van de plaats waar de Rue Neuve uitmondt in de *Haaler Buurchmauer* staat op een trapezevormig perceel dat naar de kruising toe taps toeloopt.

Iets verder staat een ander Echternacher daglonershuis (huisnummer 14A). Het kleine huis, dat slechts één ruimte

diep is, werd met de achterkant tegen de stadsmuur aangebouwd. Dit is een goed voorbeeld voor de zeer kleine, armoedige woonsituatie van grote delen van de bevolking in de negentiende eeuw.

Loop tot het einde van de straat en buig dan links af de *Rue André Duchscher* in. Na 20 m weer links afslaan in een kleine zijstraat.

3 GOTISCH HUIS

Het zogenoemde *Gotische Huis* behoort tot één van de oudste nog bewaard gebleven gevelrijtjeshuizen van Luxemburg. Aan de hand van dendrochronologisch onderzoek van het bouwhout (bepaling van de ouderdom aan de hand van de jaarringen in het hout) is gebleken dat het huis kort na 1300 gebouwd werd.

Het gebouw stortte in 1996 gedeeltelijk in, waarbij een aantal stenen kozijnen beschadigd werd. Deze stenen kozijnen, met de voor die tijd typische drievoudige blinde bogen stammen uit de eerste helft van de veertiende eeuw. Bij de restauratiewerkzaamheden tussen 1998 en 2001 werd de puntgevel niet gereconstrueerd, omdat er daarvoor geen informatie beschikbaar was. Uit onderzoek is gebleken dat het huis tussen de vijftiende en twintigste eeuw minstens tien keer werd verbouwd en opgeknapt.

Loop terug naar de *Rue André Duchscher* en sla daar links af de *Rue des Tonneliers* in. Aan het einde van deze kleine straat komt men op de *Route de Luxembourg*.

4 ÉISCHTRICHER POART

Wie voor 1851 vanuit Luxemburg de stad wilde betreden, moest de *Luxemburger Poort* (Éischtricher Poart) passeren. Deze

poort stond bij het huidige kruispunt van de twee zijstraten, de *Rue des Tonneliers* en de *Rue Jean-Pierre Brimmeyr*, met de hoofdstraat, de *Route de Luxembourg*. De poort werd in 1851 volledig afgebroken.

De lokale geschiedkundige en burgermeester Jean-Pierre Brimmeyr, die de poorten nog zelf gezien heeft, beschreef ze als volgt: "Boven de vier poorten die met twee achter elkaar gelegen zware deuren gesloten konden worden, bevonden zich de woningen van de desbetreffende poortwachters. Aan beide kanten leidde een stenen trap naar deze bovenbouw en een tweede trap naar de weergang".

De Echternacher stadspoorten werden allemaal tussen 1840 en 1867 afgebroken.

Steek de straat over bij de zebra en sla links af de *Rue Jean-Pierre Brimmeyr* in. Na enkele meters komt u bij de eerste van vijf torentjes in de stadsmuur.

JEAN-PIERRE BRIMMEYR

Door zijn huwelijk met de dochter van de apotheker Heldenstein werd de hobby-geschiedkundige en apotheker Jean-Pierre Brimmeyr (1799-1876) eigenaar van de voormalige kloosterapothek. Tot aan zijn dood was hij de eigenaar van de crypte van de Willibrordbasiliek, die hij als voorraadselder gebruikte.

Hij was ook actief in de lokale politiek en zette zich in voor de afbraak van de stadspoorten, zodat de nationale hoofdweg, die Luxemburg-stad en Echternach met elkaar verbindt, aangelegd kon worden. Dit werd door de gemeenteraad destijds besloten met de volgende opmerking: "Er moet licht en lucht in de stad komen en de stad moet voor het verkeer geopend worden". 45 jaar na zijn dood verscheen het door hem geschreven boek *Geschichte der Stadt und der Abtei Echternach* (Geschiedenis van de stad en de abdij Echternach).

5 THEODOR HOLLER-TOREN

De in de negentiende eeuw voor woon-doeleinden verbouwde weertoren heeft de karakteristieke vorm van een bewoonbare schelptoren. De halfronde achterkant, waarin zich slechts weinig smalle vensters bevinden, is in de stadsmuur geïntegreerd. De straatkant is recht en wordt gebruikt als woonhuis met vier verdiepingen.

Deze woontoren werd gewijd aan Theodor Holler († 3.12.1734). Hij was schepen (soort wethouder) en later ook schout (soort burgemeester) van Echternach en vertegenwoordigde de stad in de Ständerat (vertegenwoordiging van de kantons op nationaal vlak) in Luxemburg. Als schout zette hij zich in voor het herstel van de stadsmuren, toren en straten. Een grappige anekdote vertelt dat hij dit betaalde met de op wijn en andere dranken geheven accijnzen. Dus deed de volgende grap de ronde: hoe meer de Echternacher dronken, des te veiliger en mooier werd hun stad!

Volg de *Rue Jean-Pierre Brimmeyr* tot aan de *Rue Comte Sigefroid* en sla daar rechts

Theodor Holler-Toren in de *Rue J.-P. Brimmeyr*

af. U bevindt zich nu boven de gekanaliseerde *Lauterburerbaach* (Lauterborner beek), waar in het verleden het water vandaan kwam voor de stadsgracht. Steek het kruispunt over en vervolg uw pad naar de *Hooveleker Buurchmauer*. Loop tot aan de vestingmuur en ga dan naar rechts de tuin in waar u de muur *extra muros* (van buiten de muren) kunnen bekijken.

6 HOOVELEKER BUURCHMAUER

Hier, in deze kleine straat, zijn de verschillende delen van de Middeleeuwse stadsmuur nog duidelijk te zien, zij het gedeeltelijk alleen als reconstructie. In 1992 werd het geheel door het *Institut national pour le patrimoine architectural - INPA* (voormalig *Service des sites et monuments nationaux*, de Luxemburgse monumentenzorg) gerestaureerd en als historisch monument geïdentificeerd. Aan de buitenkant van de muur is de toren met de kantelen tot bovenaan toe bewaard gebleven. Aan de binnenkant bevindt zich bovenop de arcade een brede, stabiele weergang en aan de stenen die uitsteken kan men zien waar de trappen waren om op de weergang te komen.

Deze toren heet *Hämelmaous Tuerm* (*Hämelmaous*, in het Nederlands huiskrekel) en verwijst daarmee naar een bekend carnavalsliedje in het Echternacher dialect dat een persiflage op het stadsbestuur is. De eerste versie van het lied werd in 1873 gemaakt door professor Jos Speck (1834-1901).

De huizen bij de *Hooveleker Buurchmauer* werden rond het jaar 1800 gebouwd en zijn kenmerkend voor Echternach. Zij zijn bepalend voor de charme van het oude Echternach: kleine, bescheiden woon-

huizen, waarvan de achtergevel tegen de stadsmuur aanleunt. Zij zijn slechts één ruimte diep. Deze ruimte, die vanaf de voordeur tot aan de achterwand reikt, meet niet meer dan drie tot vier meter. Zij hebben een karakteristiek lessenaarsdak en ook de vensters en deuren zijn zeer eenvoudig uitgevoerd.

De *Hämelmaous Tuerm* kan via de *Camping Officiel Wolleffsschlucht* als vakantiewoning worden geboekt: campingofficiel@visitechternach.lu

Hämelmaous-beeld

Blijf de straat volgen tot aan het *Hospice Civil*.

7 HOSPICE CIVIL

Het burgerhospitium van Echternach is ondergebracht in een stichting en eigendom van alle burgers van Echternach. De stichting wordt beheerd door een commissie van vijf leden, die om de vijf jaar door de gemeenteraad gekozen worden.

Het *Hospice Civil* heeft zijn oorsprong in een hospitium op de Petrus- en Paulusheuvel, dat een schenking was van de abdis Irmina von Oeren (Trier). In 992 heeft Graaf Siegfried, commendatair abt van Echternach, de abdij en het hospitium van elkaar gescheiden, waardoor het een

onafhankelijke instelling werd. In 1207 heeft de stadsburger Hermannus Cocus ante portam het hospitium aan de voet van de Petrus- en Paulusheuvel nieuw gebouwd. Omdat er meer ruimte nodig was, verhuisde het ziekenhuis in 1734 naar een nieuw gebouw in de *Rue de la Montagne*. Toen de Fransen de scepter zwaaiden, werd het beheer van het ziekenhuis overgedragen aan de gemeente. Sindsdien is het een zelfstandige instelling.

VOORMALIGE STADSMUUR

1

De stadsmuur stamt gedeeltelijk uit de negende eeuw. Op oude stadszegels uit de elfde en twaalfde eeuw is de muur afgebeeld met stadspoorten en basiliek. Destijds liep er rond de twee kilometer lange muur een brede gracht met vier poorten en veertien open schelptorens. Sinds het begin van de negentiende eeuw werden verschillende stadstorens als goedkope woonruimte gebruikt, totdat zij honderd jaar daarna in verval raakten.

Voor de aanleg van de stadsgracht werd eerst de plaats bepaald, daarna de gracht gegraven, waarbij de aarde aan stadszijde tot een aardwal werd opgehoogd en aangestampt. Zo ontstond *intra muros* een berijdbare weg. Aan de binnenkant van het talud (escarpe) werd de muur gebouwd, die minstens één meter dik was en tussen de vier à zes meter hoog. Het talud (contrescarpe) aan de tegenoverliggende zijde van de gracht werd beplant met doornige struiken om een vijandelijke aanval te bemoeilijken. Toen vuurwapens hun intrede deden, verloor de stadsmuur haar functie als verdedigingswerk. Na verloop van tijd werd de gracht gedempt en ontstonden op die plaats tuinen.

Tussen 1914 en 1919 werd op de huidige plaats een nieuw ziekenhuis gebouwd. Na een ingrijpende verbouwing van vijf jaar werd het volledig gerestaureerde gebouw in 1999 in gebruik genomen als bejaarden- en verpleeghuis.

11

EVACUATIE VAN HET ZIEKENHUIS

Op 6 oktober 1944 waren er nog vijftig patiënten in het ziekenhuis, die in de kelder dekking zochten. Met hulp van de beide artsen, Dr. Gust en Dr. Bub Gretsch, de verpleegsters en vrijwilligers – en dankzij de voorkomendheid van het Amerikaanse leger – werden de patiënten in een brandweerauto en privéwagen op het laatste nippertje gered en geëvacueerd uit de door de Wehrmacht bezette stad.

Volg de straat tot aan het *huis in de toren* (huisnummer 7).

8 HERMANNUSTOREN

De schelptorens en stadspoorten in de vestingmuur waren vanaf de Middeleeuwen de belangrijkste onderdelen van de versterkte stad. Vanaf deze torens, muren en weergangen verdedigden gewapende troepen de burgers en abdij tegen aanvallen. Strategisch gezien waren deze bouwwerken in de achttiende eeuw achterhaald. De weertorens werden in 1813 op een veiling verkocht en voor woondoeleinden verbouwd. Rond 1900 was de woonkwaliteit in de torens dermate slecht geworden dat de mensen de woningen verlieten. De stadsmuur en de torens dienden als bouw materiaal voor nieuwe huizen. De grote hoektorens van de stadsmuur werd tot een hoogte van drie meter afgebroken.

Aan de stenen achterkant en het lesse-naarsdak kan men zien dat het hier gaat om een voormalige verdedigingstoren. In 2022 werd besloten de toren te wijden aan Hermannus Cocus ante portam, die de erfenis van zijn vrouw Gerburgis gebruikte om het hospitium in 1207 te herbouwen. Hierdoor redde hij de door Irmina gestichte en door de abt Siegfried vernieuwde liefdadigheidsinstelling van de ondergang.

Volg de straat en loop rechtdoor tot aan de splitsing met de *Rue de l'Hôpital*. Aan het einde van de straat slaat u rechts af de *Rue Hoovelek* in.

9 HOOVELEKER POART

Over de poorten in de stadsmuur van Echternach bestaan veel geschriften, maar er is maar één enkele foto van de poort. Op de foto staat de in 1346 voor de eerste keer genoemde *Porta Hovelocha* - de *Hooveleker Poart* – voordat de poort werd afgebroken. De gevel *intra muros* hoort bij een barok woonhuis van twee verdiepingen, dat de stadswacht ter beschikking stond. Als de stadswacht bij een rondgang langs de poort wilden komen, moest hij aan de ene kant van de poort met een trap vanaf de weergang naar beneden om aan de andere kant langs een andere trap, weer omhoog te klimmen.

Hooveleker Poart voor de sloop in 1867

In de *Rue Hoovelek* is met behulp van straatstenen aangegeven waar vroeger de *Hooveleker Poort* stond. Bij archeologische opgravingen in 2002 werden onder het plaveisel resten van het fundament gevonden. Deze poort, ook *Trierer Poort* genoemd, was de laatste poort die in 1867 werd afgebroken. Dit soort bouwwerken werd destijds als een verkeersobstakel gezien en moesten daarom plaatsmaken voor de moderne tijdgeest.

Loop over de stoep naar de zebra en steek de straat over.

10 SHANZER BUURCH-MAUER

Vanaf hier heeft u een goed zicht op de *Shanzer Buurchmauer* met haar beide torens (*Breet Baach Tuerm* & *Wollefstuerm*) en op de weer in haar natuurlijke loop teruggebrachte *Lauterburerbaach*. Het water van de vroegere stadsgracht was lange tijd in een nauw kanaal gevangen. Sinds het gebied tussen *Hoovelek* en de oever van de Sauer gerenatureerd is, stroomt de beek weer vrij in zijn bedding en mondt de beek iets verder stroomafwaarts uit in de Sauer.

Op het plein naast de *Trierer Poort* werd jarenlang een belangrijke regionale paardenmarkt georganiseerd.

Regionale paardenmarkt bij de *Trierer Poort*

LAUTERBURERBAACH

Het water van de stadsgracht in Echternach kwam uit de *Lauterburerbaach*. Deze levendig stromende beek ontspringt in de heuvels boven Echternach, loopt dwars door het centrum van de stad en mondt uit in de Sauer. Op de hoogvlakte wordt de beek gevoed door veel kleine beekjes, zodat er het hele jaar voldoende water in de beek staat. Door het sterke verval stonden er gedurende meer dan duizend jaar (tussen de achtste en twintigste eeuw) ten minste negen, actieve molens aan de oevers van de beek. Voordat de stadsgracht werd gegraven, werd de beek voor het stadscentrum in de buurt van de *Luxemburger Tor* afgetakt. Een deel van het water liep ongehinderd onder de stad door naar de Sauer, terwijl een ander deel werd omgeleid om de stadsgracht van water te voorzien. Door middel van kleine stuwen en sluizen kon het waterpeil in de gracht gereguleerd worden. Over het 9,5 km lange traject wisselt de *Lauterburerbaach* verschillende keren van naam. Onderweg wordt de beek vernoemd naar de verschillende benamingen van velden of stadswijken waar de beek doorheen stroomt. Vandaag de dag is de beek grotendeels gekanaliseerd en een deel van de waterloop is ondergronds.

Shanzer Buurchmauer & *Lauterburerbaach*

Loop over de stoep naar de kleine open poort. Ga de trap naar beneden naar de *Lauterburerbaach*. Loop langs de beek tot aan de *Wollefstuerm*.

b TIP: Links van de poort is een weg door de *Rue des Redoutes* tot aan de *Wollefstuerm* die verregaand rolstoeltoegankelijk is.

11 WOLLEFSTUERM

De *Wollefstuerm* (wolfstoren) is de enige toren van de stadsmuur die een historisch overleverde naam heeft. Uit oude tekeningen blijkt dat de toren oorspronkelijk een kegelvormig dak had. Toen de toren aan het begin van de negentiende eeuw voor woondoeleinden verbouwd werd, werd hij vermoedelijk voor de helft afgebroken en voorzien van een lessenaarsdak. In de jaren twintig werd de toren tot aan het fundament afgebroken. In het kader van specifieke archeologische opgravingen in 1999 kon de grote hoektoren voor 75 procent hersteld worden. De fundamenteen staan op houten palen die tot zeven meter diep in het kiezelbed van de Sauer reiken. Uit dendrochronologisch onderzoek (bepaling van de leeftijd aan de hand van jaarringen) is gebleken dat de bomen voor deze palen rond het jaar 1250 geveld werden.

De *Wollefstuerm* kan via de *Camping Officiel Wollefsschlucht* als vakantiewoning geboekt worden: campingofficiel@visitechternach.lu

Loop rond de *Wollefstuerm*, ga daarna de *Rue des Redoutes* een stuk naar boven en sla rechts af het smalle pad in dat tussen de tuinen loopt.

b TIP: Het volgende punt van de wandeling, de *Sauergasse*, bereikt u ook via een verregaand rolstoeltoegankelijke route, die vanaf de *Wollefstuerm* rechtdoor via de *Rue des Redoutes* loopt.

Typisch Schloff - Kellereigank

12 KELLEREIGANK

Kenmerkend voor de Middeleeuwse bebouwing van Echternach zijn de zogenoemde *Schläff* (in het enkelvoud *Schloff*). Dit zijn smalle steegjes tussen de huizen die meestal parallel aan elkaar verlopende straten met elkaar verbinden. Deze doorgangen dienden *intra muros* als achterom. Bovendien verhinderden zij in geval van brand dat de brand oversloeg naar andere gebouwen. In de regel verliepen zij vanaf de stadsmuur richting stadcentrum.

Steek de *Rue des Bons Malades* over en vervolg de route door de smalle *Schloff* aan de andere kant van de straat.

Het wapen van het gilde van de smeden in de *Sauergasse*

13 SAUERGASSE

De *Rue de la Sûre* was tot de Tweede Wereldoorlog de hoofdverkeersader in Echternach, omdat dit voor voertuigen de enige weg was om de brug over de Sauer over te steken. Langs deze weg hadden zich ambachtslieden gevestigd. Hun werkplaatsen werden vanaf de negentiende eeuw geleidelijk aan vervangen door kleine bedrijven en winkels. Door de sterke veranderingen in het wegennet in de jaren vijftig verloor de straat aan belang.

Op sommige gebouwen vindt men ook nu nog sporen uit de barok en rococo. De latei boven de deur van het oudste huis in de straat (huisnummer 30) is versierd met het wapen van het gilde van de smeden: hoefijzer, hamer en tang.

Volg rechts de *Rue de la Sûre* tot aan de *Rue du Pont*. Steek links bij de zebra de straat over naar het tolhuisje en de oude grensbrug.

14 BRUG OVER DE SAUER & DOUANEHUISJE

De eerste bewoners konden de Sauer bij Echternach alleen maar oversteken bij laagwater en op bepaalde doorwaadbare plaatsen. Dit was vermoedelijk enkel mogelijk in de droge tijden van het jaar, omdat er in de winter en bij hoogwater een zeer sterke en gevaarlijke stroming stond.

Het is niet bekend of de oorsprong van de brug over de Sauer teruggaat op de tijd van de Romeinen. In de zeventiende eeuw was er een ophaalbrug vanaf de zesde boog van de brug tot aan de linkerover van de Sauer. Om de Prins-Hendrik-spoorbaan aan te kunnen leggen, werd de boog bij de oever aan de kant van Echternach aan het einde van de negentiende eeuw dichtgemetseld. Tijdens het von-Rundstedt-offensief werd de brug door de oorlogshandelingen volledig verwoest. Om bij hoogwater een betere afvoer mogelijk te maken, werd bij de wederopbouw in 1949 een bredere brugopening voorzien (28,10 m).

Abt Bertels met *Historia Luxemburgensis*

Het standbeeld op de brug is de Echternacher abt Johannes Bertels (1544-1607), die de eerste geschiedenis van Luxemburg schreef, de *Historia Luxemburgensis*, waar het open boek in zijn handen naar verwijst.

Op het Congres van Wenen in 1815 werd de grens tussen Luxemburg en Pruisen vastgelegd. Destijds werden gebieden aan

Grensbrug over de Sauer tussen Luxemburg en Duitsland

de andere kant van de Sauer, die vroeger bij Luxemburg hoorden, toegewezen aan Pruisen. De grens ging echter pas in 1867 een grote rol spelen, toen Luxemburg toetrad tot de Duitse Douane-Unie. De nieuwe grens bracht de eerste douaneambtenaren naar Echternach. Het neobarokke gebouw is echter vermoedelijk pas na 1867 gebouwd. Tot aan het van kracht worden van de Overeenkomst van Schengen in 1995 diende het gebouw als grenspost met Duitsland.

Loop vanaf het douanehuisje 50 m verder in de *Rue du Pont*, langs de kleine parkeerplaats. Volg dan rechts de weg naar beneden naar het park en de Sauer. Ga dan naar links en volg de promenade langs de oever.

15 SAUER

De rivier de Sauer ontspringt in de Belgische Ardennen en is met haar lengte van 175 km de grootste, aan de linkerkant liggende zijrivier van de Moezel. De Sauer mondt bij Wasserbillig uit in de Moezel. Tijdens de bloeitijd van de abdij hadden de abten het alleenrecht om in de Sauer te vissen. Tot in de negentiende eeuw kon de Sauer bevaren worden, hetgeen de handel zeer ten goede kwam. Voor het vervoer van goederen werden uitsluitend platbodems ingezet. Vierhonderd jaar lang werd een groot gedeelte van deze schepen gebouwd bij één en dezelfde – van tijd tot tijd twee – scheepswerven aan de oever van de Sauer. In het dialect van Echternach noemde men de scheepswerf de *Schaffplatz* en de arbeiders heetten *Schaffbaier*.

Na 400 m komt u bij het *Rococopaviljoen*. Loop om het gebouw heen.

b TIP: Een verregaand rolstoeltoegankelijke

lijke weg loopt vanaf de promenade links rechtstreeks naar het paviljoen.

Neo-barok douanehuis bij de brug

SCHAFFBAIER

1

Vanaf 1650 werden in Echternach pre-industriële houten schepen gebouwd met een lengte van tot 30 m voor het vervoer van goederen over de Sauer. De arbeiders die deze schepen bouwden, heetten *Schaffbaier*. Aangezien de Sauer vaak met laagwater te kampen had, werden er schepen gebouwd met een vlakke bodem. Bij de bouw van de schepen ging men stapsgewijs te werk: eerst werden de boomstammen door de *Dillschnidern* (de houtsnijders) op de gewenste lengte en dikte gezaagd. Om de scheepskromming te krijgen werden de planken boven het vuur verhit en gebogen. Bij de opbouw van het schip op een steiger werd eerst de kiel gelegd, waaraan vervolgens de huidplanken bevestigd werden. Was de *canot* (vlak schip) eenmaal klaar, werden de voegen tussen de planken met mos gedicht en met houtteer waterdicht gemaakt. De laatste Echternacher *Schaffbaier* was Peter Dell (†1925).

16 ROCOCOPAVILJOEN

Toen de *Alter Garten* van de abdij van Echternach in 1765 vernieuwd werd, werd er een *Rococopaviljoen* gebouwd. De oudste schriftelijke bron waarin het bouwwerkje genoemd wordt, dateert uit 1797. Daarin wordt het paviljoen een *maison d'amusement* genoemd, wat in de volksmond met *Lusthaus* (tuinprieltje) vertaald werd. In de hoeken bevinden zich vijf nissen met allegorische beelden uit steen die de levensvreugde symboliseren en de steeds terugkerende vier delen van de dag. De man met de baard boven de ingang deur van de grote zaal draagt een grotesk, beetje melancholiek masker, terwijl het kinderhoofdje opgewektheid weergeeft. De plattegrond van het gebouw, een vijfhoek met ongelijke zijden, legt de nadruk op de hoofdgevel, die precies in de zichtas ligt van de prelatenvleugel van de abdij.

[Volg de weg tot aan de fontein.](#)

17 KLOOSTERTUIN

Het huidige stadspark was ooit de barokke tuin van de abdij van Echternach. De eind vijftiende eeuw met *Pomerium* aangeduide abdijtuin is ook al te vinden op het Deventer stadplan (blz. 14/15). De elkaar kruisende paden met de fontein zijn kenmerkend voor de vormgeving van de grote Europese kasteeltuinen. De Echternacher kloostertuin werd op zijn beurt het voorbeeld voor veel privétuinen. Toen het hele complex van de abdij als Frans nationaal bezit in 1797 geveild werd, werd er in de documenten als volgt naar verwezen: "bomgart bussent der stattgraben mit 900 Obstbäumen, drei Wasserbecken und einer Baumschule" (boomgaard naast de stadsgracht met 900 fruitbomen, drie waterbekkens en een boomkwekerij).

Rococopaviljoen & kalktufsteenfontein

De fontein is de laatste van drie waterbronnen die in de hoogtijdagen van de abdij in de voormalige kloostertuin van de stad Echternach te vinden waren. De steen in het midden is van kalktufsteen, het jongste gesteente van de regio Mülserthal. In het omringende zandsteen lost de kalk op die het bindmiddel vormt tussen de kwartskorrels. Als dit kalkhoudende water bij een bron aan de oppervlakte komt, kan door verdamping van het water en andere processen weer vaste kalk ontstaan. Het kalkhoudende water dat hier uit de steen omhoog spuit, zet zich af en laat de steen ook nu nog groeien. Het mos dat op de steen is gaan groeien, heet *geveerd diknerfmos*. Het groeit op een kalkhoudende en vochtige ondergrond en gedijt goed op aarde, gesteente en rot-tend hout.

[Loop langs de fontein en volg de weg naar de abdij.](#) Via een doorgang komt u op de binnenplaats van de abdij. Loop rechts langs het gebouw en sla vervolgens links af om de ontvangstbinnenplaats te bereiken. Ga aan de tegenoverliggende kant van de abdij door de poort naar de *Orangerie*.

18 ORANGERIE

De *prelatentuin* werd na 1731 naar Frans voorbeeld aangelegd door abt Gregorius Schouppe op de plaats waar ooit de stadsmuur stond. De *Orangerie* werd gebouwd om exotische planten te laten overwinteren. De *Orangerie* werd voltooid in 1736, vermoedelijk volgens tekeningen van Leopold Durand.

De vier stenen afbeeldingen in de nissen van de hoofdgevel worden toegeschreven aan het atelier van de Würzburger beeldhouwer Adam Ferdinand Tietz (1708-1777). Zij verbeelden de cyclus van de vier jaargetijden, hetgeen een geliefd thema was in de barok als symbool voor de steeds terugkerende kringloop in de natuur van lente, zomer, herfst en winter.

De tuin heeft de vorm van een rechthoek dat in acht vierkanten is onderverdeeld, die door paden worden afgebakend. Op de kruising van de hoofdpaden bevindt zich een fontein. Daarnaast staat een zon-

newijzer uit de tijd toen de tuin werd aangelegd. Van de twaalf stenen beelden die ooit de hoeken van de paden sierden, zijn er slechts weinige bewaard gebleven. De meeste zijn tijdens het von-Rundstedt-of-fensief gesneuveld.

NATUR- & GEOPARK MÖLLERDALL

De geschiedenis van het *Natur- & Geopark Möllerdall* begint circa 245 miljoen jaar geleden met een zee. Ontelbare zandkorrels en andere afzettingen hoopten zich op en zijn geleidelijk aan versteend. De zee verdween en de rivieren vormden het huidige, zeer indrukwekkende rotslandschap van het Müllerthal. Het Natuur- & Geopark heeft tot taak dit erfgoed te bewaren en de regio duurzaam te ontwikkelen. In 2022 werd het *Natur- & Geopark Möllerdall* in het internationale netwerk van de *UNESCO Global Geoparks* opgenomen.

Orangerie met *prelaatstuin* ontworpen door Leopold Durand

VAN DEVENTER-STADPLAN

ii

Het oudste stadplan van Echternach stamt uit de jaren 1550/1560 en werd gemaakt door Jacobus van Deventer. Hij was een Nederlandse landmeter aan het hof van Filip II van Spanje. Het centrum van Echternach is sinds deze tijd eigenlijk nauwelijks veranderd. De verschillende delen van de abdij, de heuvel met de oude parochiekerk, de stadsmuur met de gracht, de stadspoorten en de verdedigingstorens zijn er ook nu nog. Destijds kon men de stad alleen door de vier stadspoorten binnenkomen of verlaten. Er waren verschillende, aan de buitenkant goed verborgen uitvalpoorten die de bewoners in geval van nood konden gebruiken om te vluchten. Alle wegen liepen vanaf de stadsmuur richting centrum. De verbindingstraten naar de huidige hoofdverkeersweg werden pas aangelegd toen de stadsmuur in de zestiende eeuw niet meer van belang was voor de verdediging.

nach

Oudste stadsplattegrond van Echternach, getekend door Jacobus van Deventer (1550/1560)

Rue du Pont

Rue du Pont

Rue de la Montagne

Rue de la Sûre

Rue Ste Claire

Rue des Bons-Malades

Rue du Pont

Rue de l'Hôpital

Rue Hobvelok

Rue des Redoutes

Rue des Redoutes

Rue des Pemparts

Rue des Pemparts

Route de Wasserbillig

Rue des Bénédictins

16

17

b

15

14

13

11

12

8

7

9

10

